

української людини — чи вона гине в Сибіру фізичною смертю, чи у вільному світі смертю духовною через асиміляцію й відчуження від свого народу. Церква Христова, виконуючи почесне завдання духовного провідника народу у сьогоднішніх надзвичайних обставинах, повинна також мати всебічну підтримку всіх українських національних організацій у вільному світі, а зокрема такої як СКВУ. Церква має і повинна мати право мирити наші внутрішні розходження та вказувати провідниками народу на головну мету наших зусиль

В основу цієї статті покладено доповідь відомого вченого, церковного і громадського діяча в Канаді, митрофорного протоієрея доктора Григорія Удода, виголошену на конференції СКВУ в Торонто 2 грудня 1983 року. Повний її текст був надрукований у "Віснику СКВУ" за 1985 рік. За цією публікацією подаємо її з незначними скороченнями.

Олекса Повстенко

ПОГРАБУВАННЯ РЕЛІГІЙНО-МИСТЕЦЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ

Катедра св. Софії у Києві заснована великим князем Ярославом Мудрим... (як твердять сучасні дослідники) між роками 1017 і 1037, а першу добудову її датують XII століттям.

Будували Софійську катедру найліпші, добре обізнані з візантійським мистецтвом майстри: виконуючи таке відповідальне завдання великого князя і застосовуючи у будівництві катедри свої національні форми вже на той час високорозвиненого українського мистецтва, вони створили цю чудову споруду в сучасному для тієї доби українсько-візантійському стилі.

Храм святої Софії, велична й епохальна фундація великого князя Ярослава Мудрого, був тоді найімпозантнішою будовою столярного Києва. Він увінчував собою весь архітектурний ансамбль колишніми будовами. Катедра св. Софії, крім того, завершувала собою високо розташовану над широким Дніпром-Славутою цілу старокиївську гору, на якій знаходились адміністративна частина Києва, фортеця і резиденція великого князя України-Руси.

Багатими прикрасами оздобив кн. Ярослав свою столярну катедру-митрополію. Крім прикрашення катедри золотом, сріблом і дорогоцінними іконами, кн. Ярослав заснував у ній також бібліотеку, при чому багато книг він написав сам.

Величний храм святої Софії в Києві був катедрою митрополитів усєї України-Руси. В ній відбувалось висвячення на вищі ієрархічні ступені. В ній же з р. 1051 відправляв служби Божі перший з українців — митрополит Іларіон. В катедрі св. Софії відбувались церковні церемонії при вступі українських князів на великокняжий престол. Крім того, катедра св. Софії була місцем поховання великих князів і митрополитів. В ній поховані: фундатор катедри вел. князь Ярослав Мудрий (1054), син його вел. кн. Всеволод (1093), онуки: — вел. князь Володимир Мономах (1125), князь Ростислав Всеволодович (1093) та правнук — вел. кн. Вячеслав Володимирович (1154).

В бічній, південній наві поховані київські митрополити з часів великокняжої доби. Тут теж поховані і митрополити гетьмансько-козацької України: Сильвестр Косів (1647—1657), Рафаїл Заборовський (1731—1747), Арсеній Могилянський (1757—1770), Гавриїл Кременецький (1779—1783), Самуїл Миславський (1783—1796), Ієрофей Малицький (1796—1799), Серапіон Олександрівський (1802—1824); у

Володимирському вівтарі — Гедеон Четвертинський (1685—1690). З пізніших поховань (в Стрітенській наві) — митр. Євгеній Болховітін (1822—1837).

Найвидатніший Український Палладіум — Софійську Катедру з великою побожністю відвідувала щороку велика кількість прочан з усіх місцевостей України і навіть багато чужинців, що в захопленні оповідали про її блискучу красу і величезні багатства.

На Софійській площі, а також у дворі катедри впродовж її багатого існування відбувались численні великі народні і церковні урочистості. Перед катедрою св. Софії була влаштована всім духівництвом і народом великоурочиста зустріч гетьмана Богдана Хмельницького (1648 р.), що вступив до Києва з козацтвом після свого переможного походу. В роки визвольних змагань перед катедрою св. Софії 22.1.1918 р. четвертим Універсалом Української Центральної Ради проголошено об'єднання українських земель в одну Соборну Українську Державу.

Давня катедра св. Софії не збереглась до нашого часу в її первісному вигляді. За дев'ять століть свого існування вона була свідком багатьох подій з історії українського народу. Внаслідок численних воєн храм св. Софії зазнав чимало грабунків і руйнацій.

Великі багатства Київської держави, велич і розкіш її храмів манили різних грабіжників. За даними літопису ще в 1169 р. на Київ напав суздальський князь Андрій Боголюбський. Заволодівши Києвом, він пограбував киян, монастирі і церкви, в тому числі і Софійську катедру. Всі дорогоцінності, церковний посуд, ікони, хрести, богослужбові книги і навіть дзвони він вивіз з Києва. Року 1180 храм св. Софії потерпів від пожежі. В 1203 році Києву довелося зазнати другого грабіжницького нападу. Це був наскок кн. Рюрика Ростиславовича. В 1240 році Київ зазнав першого нападу монголів (хана Батия), які, руйнуючи місто, знищили Десятинну церкву і немало лиха вчинили св. Софії, що вразила їх своїм великим багатством ззовні і в середині. Вони шукали дорогоцінностей скрізь — навіть у стінах, склепах і гробницях князів — і все, що знайшли для себе підхожого, забрали з собою.

Після цієї навали храм св. Софії занепав. Служби Божі довгий час у ньому не відбувались, бо і людей у Києві залишилось мало, та й не було довго нового митрополита на місце митрополита Йосипа I, який після монгольського погрому невідомо де подівся. Щойно за яких десять років після страшного погрому Києва митрополит Кирило III (1250—1280 рр.) подбав про відновлення спустошеного монголами храму. В 1375 р. храм св. Софії підновлює митрополит Кіпріян.

Року 1416 Київ руйнує і грабує хан кримських татар Едігей, а в 1482 році — хан Менгли-Гірей.

В тому ж 1416 р. відбувся розподіл руської митрополії на Московську і Литовсько-Київську, і литовський князь Вітовт видав таку постанову: “Сидять кievским митрополитамъ на своемъ столѣ в св. Софьи”.

Настрашені татарами київські митрополити довгий час не виконували цієї постанови і жили в Новгородку Литовському або у Вільні. Один з митрополитів — Макарій вирішив 1497 р. відвідати спустошений Київ і храм св. Софії, але, не доїхавши до Києва, був убитий татарами. Після цього випадку на протязі цілих 80 років жоден з митрополитів не наважився проживати у Києві. Отже храм св. Софії залишився без нагляду. Як видно з рапорту, поданого київським урядовцем в кінці XVI ст. на ім'я польського короля, в храмі знаходять притулок дикі звірі, а на оголених склепіннях проростає бур'ян (Єпископ Верещинський).

В роках 1610—1633 храм св. Софії був у посіданні уніятів. Православне духівництво всіма силами домагалось відібрати свій храм від уніятів, вдаючись зі своїми домаганнями навіть до польського короля. Нарешті, р. 1632 було одержано згоду короля Владислава IV на посідання храму православними, але щойно р. 1633 київський митрополит Петро

Могіла перебрав Софійську катедру від намісника уніятського митрополита — Веніамина Рутського.

На відбудування катедри св. Софії митрополит П. Могіла витрачає свої власні кошти і пожертви дародавців-патріотів. Він покрити храм новим дахом, зашпарував щілини в стінах і банях, добудував чотири малі апсиди в зовнішніх притворах з новими престолами, укріпив контрфорсами головну апсиду, відновив важливіші внутрішні частини і головний престол, від якого до нашого часу залишилася тільки мармурова плита (бо більшовики зруйнували престол). Підлогу було встелено різнокольоровими керамічними плитками. Митрополит Петро Могіла замовив також і новий іконостас, про який Павло з Алеппо (архидиякон антіохійського патріярха Макарія) писав, що “нікому не сила його описати — через красу та різноманітність його різьби та золочення” Крім того митрополит Петро Могіла постачає храмові богослужбові книги, одяг для священнослужителів, церковний посуд та ін.

Року 1647 митрополит Петро Могіла помер, не закінчивши ремонту Софійської катедри. З 1647 до 1657 р. ремонт, розпочатий Петром Могілою, продовжував митрополит Сильвестер Косов. Він закінчив ремонт двох приділів. Зовнішній вигляд Софійської катедри за митрополитів Петра Могіли і Сильвестра Косова, порівняно до її первісного вигляду, ще був мало змінений.

В 1657—1685 рр., в сумні часи т. зв. “руїни”, коли на Україні після смерти гетьмана Богдана Хмельницького постали страшні міжусобиці в зв'язку з приєднанням України до Московщини, вище духовництво майже не жило в Києві, тому і храм св. Софії був залишений без належного догляду. Року 1685 на митрополичий престол вступив Гедеон, князь Святополк-Четвертинський, який підпорядкував київську митрополію московському патріярхові, зігнорувавши при цьому впертий опір всього українського духовництва і вірних, що хотіли зберегти автокефальність своєї церкви, а не поєднання її з московською, тим більше під зверхністю московського патріярха. За розпорядженням митрополита Гедеона Четвертинського був очищений західний бік храму і відновлена західна стіна (саме тоді, правдоподібно, загинула дорогоцінна центральна композиція фрески з зображенням сім'ї вел. кн. Ярослава) та два приділи біля головного західного входу в храм — до Георгіївської і Предтеченської нав.

В першому з них (Георгіївському) під руїнами був знайдений саркофаг вел. кн. Ярослава. Саркофаг перенесли в північно-східний бік храму, у вівтар Володимирівського приділу, де він знаходиться і по цей час.

Нарешті, за митрополита Варлаама Ясинського (1690—1707 рр.) Софійська катедра була остаточно обновлена щедротами гетьмана Івана Мазепи.

Впродовж часу гетьманування Ів. Мазепи, коли у Києві і на цій Україні меценатством гетьмана та козацької старшини було споруджено багато будов у шляхетному стилі українського бароко, було викінчено також і відбудову храму св. Софії, який зберіг в основному (за винятком західної частини) свій тогочасний вигляд.

Наступники митрополита Варлаама Ясинського все більше і більше розмальовують храм усередині олійним живописом, закриваючи зовсім давні фрески.

В 1730—40 рр. київську Софію збагачує митрополит Рафаїл Заборовський. Бувши таким самим великим аматором мистецтва, як і гетьман Іван Мазепа, він відремонтував і, відповідно до потреби, перебудував більшість київських церков. Немало добра зробив він і для св. Софії.

В зв'язку з деформацією стін Мазепиною дзвіницею Рафаїл Заборовський перебудував два її верхні поверхи (архіт. Й. Шедель), відлив для неї два великі дзвони, обвів усе Софійське подвір'я високою мурованою стіною, спорудив новий, на три яруси іконостас (замість іконостасу

з часів митрополита П. Могили) з срібними, визолоченими царськими вратами до нього, прикрасив храм срібними паникадилами і ін.

В роках 1747—1757 київський митрополит Тимофій Щербацький на свій власний кошт покритв дахи Софії білим залізом, а маківки бань визолотив.

В 1843 р. в Феодосіївському вівтарі раптово відвалилася частина тинку, відкривши давній фресковий живопис. В цьому ж році почалось т. зв. “возобновленіє” відчищених від тинку фресок... Перемальовано мало не всі софійські фрески; виняток становили фрески Михайлівського вівтаря. З 1843 до 1853 рр. підмальовано або цілком замальовано олійними фарбами цілі фрескові композиції, окремі фігури, орнаменти тощо — загальним числом 2487 зображень.

В 1880-их роках був перебудований чудовий бароковий фронтон (кінця XVII — початку XVIII ст.) західної фасади — власне тоді, коли перебудовували і двоспадисте покриття катедр на покриття безпосередньо по давніх склепіннях (як це було з самого початку).

Після цього у св. Софії довгий час не провадилось ніяких особливих робіт — крім поточного ремонту та часткового укріплення мозаїк, що облуплювались, відстаючи від стін. Укріплювали мозаїки, просто прибиваючи їх до стіни великими залізними вухналями.

Лише з початком українських визвольних змагань 1917—1919 рр. і з часу створення української незалежної держави стали можливі глибші досліді св. Софії київської, якими керував з 1917 року Центральний Комітет Охорони Пам'яток Старовини і Мистецтва у Києві, а з 1918 р. — Всеукраїнська Академія Наук. Протягом цього часу провадилось детальне фотографування храму св. Софії (зовні і всередині). Дуже цінні світлини виконали Н. Негель, С. Аршеневський, М. Макаренко та Ю. Красицький.

Катедр св. Софії зазнала чималих пошкоджень під час російського нападу на Україну, а саме — на початку 1918 року, коли російсько-більшевицьке військо під командою Муравйова, підступивши до Києва, стало нещадно руйнувати його гарматними набоями. Московські нападники не порохувалися навіть з тим, що уряд Української Народної Республіки оголосив місто вільним (з огляду на його дорогоцінні архітектурні пам'ятки) й залишив Київ.

Гарматний вогонь, умисне більшевиками спрямований на найвизначніші старовинні будови столиці (коло 200—250 гарматних попадань), зруйнував доценту дорогоцінні колекції з українського мистецтва разом з будинком президента УНР — проф. М. Грушевського, колекції архітектора В. Кричевського (батька) та ін. Наслідком обстрілу були жахливі пошкодження в районі старокняжого Києва й на Печерському. З кількох десятків набоїв, що розривались на старовинних стінах Золотих воріт, в районі Десятинної й Андріївської церков, на стінах Михайлівського монастиря тощо, декілька попало в кол. Трапезну церкву Софійського монастиря, в Софійську дзвіницю й катедр св. Софії. Один з набоїв влучив в стіну давнього вівтаря катедр. На щастя, мозаїки уцілили, хоч місцями повідставали від стіни й частинно обсипались. Під час повторного більшевицького обстрілу (в жовтні м. 1919 р.) гарматній набій пробив західню стіну над хорами.

На початку советської влади безпосередню науково-дослідчу роботу при катедрі св. Софії продовжували такі інституції як Софійська Комісія Всеукраїнського Археологічного Комітету Всеукраїнської Академії Наук, Музей Архітектури Всеукраїнського Музейного Городка та Центральна Краєва Інспектура для охорони пам'яток мистецтва. В цей час також виконувались фотографування катедр І. Моргілевським, Д. Демущим, М. Скрипником та І. Сталинським (фото ці частково використані в даній праці). Наслідком наполегливої і планованої діяльності цих закладів, з допомогою державних асигнувань і приватних пожертв, проведено ремонт храму та укріплення його західної стіни, що була пробита гарматним набоем під час обстрілу Києва в 1918 р. більшевиками. Крім

того, частково відчищено з-під олійного замалювання XIX ст. давні фрески, промито і укріплено мозаїки, закріплено тинк з фресками у хрищальні тощо. (Ці роботи провадив маляр М. Бойчук 1919 р.). Разом з цим провадились роботи над дослідженням первісної архітектури храму (зондаж і часткове очищення від зовнішнього тинку стін), детальні обміри, реконструкція давньої підлоги та ін. Одночасно налагоджується видання окремих статей і більших розвідок про храм св. Софії.

Проте поряд з науково-дослідною роботою дедалі міцніюча советська влада уперто здійснює свої агітаційно-антирелігійні настанови. З 1934 р. служби Божі в св. Софії заборонено. Советські офіційні путівники-інструкції говорять про причину цього зовсім недвозначно, а саме:

“...на протяжении многих лет собор был не только центром религиозного обдуривания масс, но одновременно и контрреволюционным гнездом, где были сконцентрированы все черные силы реакции...”.

І далі:

“...Во время великой октябрьской социалистической революции попы проводили в Соборе агитацию против коммунистической партии, советской власти, провозглашая многолетия власти украинской буржуазии — Центральной Раде”.

Або:

“...в 1920 г. в Соборе была основана автокефальная церковь, где петлюровские офицеры в рясах проводили свою подлую работу, направленную на отрыв Советской Украины от Советской России...”.

Отже, боячися саме останнього, большевики від “имени трудящихся масс” і за постановою партії та уряду позбавляють св. Софію її прямого призначення, перетворивши її на державний архітектурно-історичний заповідник — “Софійський музей”, де науково дослідна робота щільно поєднувалась з агітаційно-антирелігійною.

Після офіційного закриття служб Божих в Софійській катедрі (а також майже у всіх храмах і монастирях України), духовництво Української Автокефальної Православної Церкви на чолі з бл. п. митрополитами Василем Липківським і Миколою Борецьким було заслано на далекі каторжні роботи або й фізично знищено, як “носіїв релігійного дурману”. Протягом короткого часу було репресовано двох митрополитів, тридцять єпископів, тисячі священників і десятки тисяч вірних.

Поряд з цим советський уряд почав конфіскувати найкоштовніші церковні речі з храму св. Софії (як і взагалі з усіх храмів та музеїв України). Вилучені (ніби для потреб індустріалізації СРСР та на допомогу голодуючим Поволжя) церковні дорогоцінності випродувались владою за кордон, а золоті та срібні речі, серед яких були здебільшого високомистецькі твори, перетоплювались на злитки “цветного металла”. Спротив наукових та музейних робітників цьому нечуваному вандалізмові нічого не допоміг, а привів до страшних репресій. Українські мистецтвознавці — професори Ф. Ернст, Д. Щербаківський, М. Макаренко та ін. заплатили за цей спротив своїм життям, а багато інших були репресовані. На їх місце були призначені люди з комуністичної партії. Решта застрашених музейних робітників вже не відважувалась боронити своїх мистецьких скарбів, і внаслідок цього загинула дорогоцінна збірка речей з софійської архиєрейської ризниці (т. зв. скарбця).

За 1935—37 рр. розібрано вісім високомистецьких барокових іконостасів роботи українських майстрів XVII—XVIII ст. З них був дуже цінний іконостас Стрітенського вітваря XVIII ст., що являв собою середній ярус сучасного головного іконостасу і 1888 року був перенесений в цей вітвар. Так загинули іконостаси Миколаївського та Андріївського вітварів, надзвичайно цінні іконостаси Богоявленського вітваря, що в своїй чудовій різьбі зображував цілу подію хрещення Господнього, Пре-

ображенського віттаря з зображенням гори Фавор та Преображення, Страсного — з зображенням сцени Розп'яття та інших віттарів.

З цих чудових пам'яток дереворізьби українського бароко, як і з інших іконостасів київських церков, за урядовим розпорядженням здиралась позолота, а самі іконостаси були майже всі спалені.

З головного іконостасу забрано рельєфні, зроблені з срібла і густо визолочені царські врата вагою 114 кг — прекрасну роботу київських золотарів Волоха і Завадовського (1747 р.).

Забрано чотири срібні підвіски XVII ст. з-перед ікон головного іконостасу, з намісних ікон цього ж іконостасу знято чотири срібні ризи і видалено срібну гробницю з мощами митрополита Макарія, що стояла в Михайлівській наві перед іконостасом.

Вилучені також були дуже цінні панікадила. Одне з них — з центральної частини храму, виконане з бронзи першорядним київським майстром у формах українського бароко, подароване митрополитом Рафаїлом Заборовським (в 1730—40-х рр.); потім два інші чудові панікадила з-перед віттарів Якима і Ганни та Трисвятительського; з-перед амвону панікадило митрополита Тимофія Щербицького, тої ж роботи, що й ризи на намісних іконах.

Крім того, забрано також визолочене окуття з престолів, срібні ставники (канделябри), свічники, церковний посуд, коштовний церковний одяг, килими, цінні ікони і Софійську бібліотеку, в складі якої знаходились неповторні уніками. (Острозька Біблія 1581 р. і Львівський Апостол 1574 р., біля тисячі примірників рукописів, власноручні записки митрополита Петра Могили, автографи митрополита Дмитра Ростовського і багато інших старих богословських творів, надзвичайно цікавих для характеристики місцевої богословської науки XVII—XVIII ст.). Лише частину раритетів з Софійської бібліотеки та дуже малу частину речей з музейного городка (кол. Києво-Печерської Лаври) передано до бібліотеки Української Академії Наук (проте й звідти майже все було пограбоване в 1941—43 рр. німецькими окупантами).

З Софійської дзвіниці забрано дзвони з рельєфними бароковими прикрасами та написами, а саме: дзвін “Рафаїл” вагою близько 1,5 тонни (роботи відомого майстра Моторина, 1733 р.), дзвін “Орел” вагою понад одну тонну та десять інших дзвонів різної ваги. Але цим коротким списком далеко ще не вичерпується вся та велика кількість матеріальних і історично-мистецьких цінностей, якими володіла св. київська Софія перед приходом большевиків до влади. Дуже багато експонатів Софійського архітектурно-історичного музею (як напр., експонати з відділу архітектури і малярства України княжої доби, багато ікон XVII—XVIII ст. тощо), вивезено німецькими окупантами в 1943 р.

Між 1920—40 рр. Софію майже не ремонтували — за винятком ремонту в західній частині арки, пошкодженої большевицьким гарматним снарядом в 1918 р., та поточного абиякого ремонту даху.

В 1938—39 рр. в Богословському приділі була влаштована виставка архітектурних проектів архітектурних майстерень Української РСР. Для цієї виставки були перероблені вікна XVII ст., замальовано увесь церковний живопис, настелено нову підлогу і, в довершення цього, встановлено величезну, незграбну гіпсову статую Сталіна. Коли виносили тісними сходами до Богословського приділу великі підрамники з архітектурними проектами та частини статуї Сталіна, фрески XI стол. північнозахідної вежі дуже були подряпані.

В цей же час був перероблений і Успенський приділ під канцелярію музею, де також зафарбовано увесь стінний живопис і, в тому числі, прекрасний образ Успіння Божої Матері XVIII ст. Паркетна підлога у цьому приділі була наставлена на сировій, погано ізольованій основі. З цієї причини завелась грибкова цвіль, що повипинала місцями підлогу й стала загрозою для інших частин будови храму.

Преображенський і Вознесенський приділи (в обох вежах) перероблено на допоміжні музейні кімнати (кабінет, фотолабораторія тощо). Тут перебудовано стелю, зафарбовано стіни й зруйновано чудові барокові іконостаси XVIII ст. Скрізь в цих перебудованих приміщеннях змуровано примітивні опалювальні труби з виводом бляшаних рур крізь вікна.

Приміщення архиєрейської бібліотеки і ризниці були використані для експонатів архітектурного музею (фотографії й рисунки храмів великокняжої України, уламки деталей з розібраних большевиками київських храмів XI—XII ст. тощо). В одному з цих приміщень (зі входом до нього безпосередньо з південнозахідньої вежі) уміщено мозаїки і фрески з розібраного Михайлівського (Дмитрівського) монастиря, щоправда не всі, бо мозаїчний образ св. Дмитра Солунського та декілька фресок вивезено до Третьяковської галереї у Москві.

Проте за цей час проведено досить значну науково-дослідну роботу. Крім реставрації фресок, укріплення і промивки мозаїк, реконструкції давньої підлоги тощо, в 1935—36 рр. виявлено основи восьмигранних стовпів у західній частині центрального хреста плану, мармурові пороги головного (західного), південного і північного входів, обнижено підлоги в центральній частині храму до їх первісного рівня, причому виявились правдиві висотні композиції аркових проїм, пілонів, стовпів та рештки фресок в їх нижній частині. Були зроблені розкопи в обох вежах і в північносхідній частині Володимирської нави.

В південній частині архітектурного хреста знайдено шиферну дошку зі смальтовою інкрустацією, а в східній частині храму — фрагменти мозаїчної підлоги.

Під південнозахідною вежею відкрито приміщення, правдоподібно казносховище, яке було до цього часу невідоме і замуроване. На стінах і склепінні цього приміщення виявлено фресковий орнамент, що не був ще перемальований, як інші фрески Софії, і чудово зберігся. Дуже багато знахідок дала північнозахідна вежа. Тут були знайдені шматки мозаїчної підлоги, полив'яних плит, окремі шматочки смальти, а також матеріали-сирівці для виготовлення смальти. Тут же знайдено дуже цікаву патріяршу печатку XI ст. Ця печатка, виготовлена з цини, має близько 4 см у діаметрі. На одній стороні печатки — рельєфне зображення Влахернської Божої Матері, а на другій — напис грецькою мовою, що означає: "Євстратій, милостю Божою, архиєпископ Константинополю, Нового Риму і вселенський патріярх".

В повоєнні роки (в 1945 р.) через Софійське подвір'я прокопували глибоку траншею для міської теплоцентралі. Під час провадження грабарських робіт виявлено муровання княжої доби, недалеко від північнозахідного кута катедрі. В 1946 р. на цьому місці провадились археологічні розкопи, де виявлено руїни великої трикамерної печі для випалювання цегли. В цьому ж часі був викопаний розвідковий шурф коло північної стіни гаражу (північносхідний кут Софійського подвір'я), де знайдено уламки мармуру, шиферу, фрагменти мозаїк і фресок, уламки віконного скла, шматки цинової покрівлі даху, фрагменти великої різьбленої шиферної плити, що належала, мабуть, до одного з парпетів хор Софійської катедрі. Всі ці уламки були звезені сюди на звалище під час репарації катедрі, правдоподібно в XVII—XVIII ст.

За постановою Ради народних комісарів Союзу РСР з 18 квітня 1945 р. (№ 793) дозволено Раднаркомові УРСР створити Академію Архітектури УРСР на базі Українського філіалу Академії Архітектури СРСР. Цією ж постановою було зобов'язано президента Академії архітектури СРСР (Весніна) передати Академії Архітектури УРСР усе майно та цінності Українського філіалу Академії Архітектури СРСР за балансом на 1 квітня 1945 року. В число наукових закладів Української Академії Архітектури входить Відділ музеїв та архітектурних пам'яток з музеями: архітектури, художньої промисловості та Софійський заповідник.

З того часу катедра св. Софії знаходиться під безпосередньою опікою Української Академії Архітектури. Академія розміщена там же, у Софійському подвір'ї — в будинкові колишнього митрополичого палацу

У журналі "Народна творчість та етнографія" № 2—3, 1996 була опублікована стаття професора Петра Одарченка "Оборонець святинь українського народу (Професор О. І. Повстенко — рятівник від знищення і дослідник церковної архітектури та живопису столиці України)". Інформація, подана в статті П. Одарченка, викликала значне зацікавлення. Статтю згадували і цитували вчені, митці, громадсько-політичні і церковні діячі, читачі газет і журналів, слухачі радіо. Деякі періодичні видання не лише коментували цю розповідь, а й передрукували її (напр., газета "Культура і життя"). Висловлювалася думка про необхідність відзначення (хоча б посмертно) урядовою нагородою О. Повстенка за його воістину героїко-патріотичний, сміливий і благородний вчинок — відвернення загрози зруйнування святині золотоговерхого Києва і всієї України — Собору Софії Київської. В статті П. Одарченка йшлося про ряд наукових праць О. Повстенка. Тут подаємо одну з них. Вона була надрукована у зб. "Альманах українського братського союзу", Скрантон, 1988.

ОРАНТА

Це ти, о краю рідний, крізь віки знебулі
Спивав полин гіркий з вогнених чаш війни.
Головним оком зяяло вороже дуло
За руном золота твоїх врожайних нив.

Метав на мирну землю буревій азійський
Зловіщий крик навали дикої орди.
Гасило сльвом крові древне, мужнє військо
Пожежі чад і чорного прибою дим.

Котилися степами громовиті смерчі,
І дихав порохом руїн Софії Храм,
А над столиці серцем здавленим, роздертим
Знесла Марія руки до небесних брам.

І крізь усі ці незміренні лихоліття,
Стіна Собору непорушною стоїть.
Цвіте божественне там авреолі віття
Молитвою за нарід в охоронний зліт.

Вона постійно в консі віттаря Собору,
Стоїть у золоті немеркнучих світань,
Спускає хвилі крил святих небесним морем
На землю, вибрану для Божих проб-послань.

І під Твоїм покровом, о Свята Маріє,
Вже не страшна неволя, і наруга, й біль,
Бо за дорогою Голгофи ясно зріє
Воскресна пісня радістю залитих піль.

1949

Олександра ЧЕРНЕНКО

КИЇВ З ЛІВОГО БЕРЕГА

Вітай, замріяний, золотоголавий
На синіх горах... Загадався, спить,
І не тобі, молодшому, горить
Червлених наших днів ясна заграва...

Але, мандрівче, тут на пісках стань,
Глянь на юмери барокових бань,
На Шеделя білоколонне диво:

Живе життя, і силу ще таїть
Оця гора, зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить.

Микола ЗЕРОВ